

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Є. КОНОВАЛЬЦЯ (ЛИСТОПАД 1917 – ЛИСТОПАД 1918 рр.)

Досліджується військово-політична діяльність Є. Коновальця як командувача формації Січових стрільців та лідера західноукраїнської громади Києва в добу Центральної Ради та Гетьманату. На основі різних видів джерел та історичної літератури, увага зосереджена на маловідомих фактах, частина з яких уперше вводиться в історіографію.

Ключові слова: Є. Коновалець, Січові стрільці.

Актуальність проблеми. Нещодавно відзначена 120-а річниця народження Є. Коновальця була вдалою нагодою визначити стан наукового дослідження його військово-політичної діяльності, дискусійні, малодосліджені сторінки життя, підбити підсумки та намітити нові орієнтири для подальшої наукової роботи. В ювілейні дні неодноразово підкреслювалося, що постать Є. Коновальця є ключовою в національно-визвольній боротьбі першої половини ХХ ст.

У сучасній українській історіографії проблема, означена темою публікації, частково відображена в роботах В. Довбні та М. Ковальчука [1; 2]. Дане наукове дослідження значною мірою доповнює праці згаданих істориків джерелами та фактами, які до цього часу були маловідомі або невідомі.

Ліквідована Першою світовою війною ізоляція між під-австрійськими та підросійськими українцями забезпечила в 1917 р. вихід на арену українських державотворчих процесів на Наддніпрянщині нової генерації борців за національне самовизначення, яка була позбавлена російської та австрійської прихильності. Переважна більшість представників цієї генерації мала вищу освіту, вийшла із передвоєнного студентського громадсько-політичного та парамілітарного рухів Східної Галичини і належала до

Хома Іван Ярославович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

© Хома І.Я., 2012

елітної військової формації Легіону УСС. Одним із представників цього покоління був 26-річний Є. Коновалець, який хоч і не належав до Легіону УСС, але був близький до парамілітарного руху в Галичині.

У липні 1917 р. Є. Коновалець у статусі військовополоненого приїжджає з Царицина до Києва, а з серпня 1917 р. постійно тут перебуває. Його поява в Києві характеризується вступом до Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни і популяризацією в середовищі Центральної Ради та Українського Генерального Військового Комітету ідеї не стільки приєднання військовополонених до українізованих частин, як створення окремої західноукраїнської військової одиниці [3, 182].

12 листопада 1917 р. у Києві стараннями Є. Коновальця, І. Лизанівського та інших було організовано віче як протест щодо намірів поляків приєднати Холмщину, Полісся і частину Волині до Польського королівства, а також планів Австро-Угорщини розширити автономні права Галичини та Буковини [4]. Віче розпочалось о 18 год. у Педагогічному музеї за участі близько 2,5 тис. біженців, виселенців, військовополонених українців австро-угорського підданства, чеської делегації на чолі з Т. Масариком, румунського представництва Буковини на чолі з Емануїлом Ісопеску, членів Центральної Ради та уряду – генеральних секретарів судових справ М. Ткаченка та військових справ С. Петлюри [4; 5, 417].

Атмосфера, в якій відбулося віче, а особливо виступ С. Петлюри, що супроводжувався вигуками: “Всі підємо битись за наш край!”, засвідчили оптимістичне переконання присутніх у поширенні під егідою Центральної Ради революційних настроїв на півавстрійські українські землі [4].

Підсумком проведеного віче стала спільна резолюція, в якій було вказано: “1. Стоючи на основі, як найповнішого самовизначення українського народу, ми домагаємося злучення всіх українських земель в одну цілість...; 2. Звертаємось і закликаємо всіх галицьких українців по обох боках боевої лінії станути до як найрішучішої боротьби проти австропольського імперіалізму...” [4]. Таким чином, Є. Коновалець та І. Лизанівський спробували стимулювати ці процеси з Києва. Для цього, крім Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців, при комітеті було створено політичний

осередок – Тимчасову Головну раду галицьких, буковинських та угорських українців (далі – Головна рада). Очолив раду І. Лизанівський. Уперше Головна рада публічно про себе заявила 30 листопада 1917 р., видавши відозву, яка закликала вихідців із західноукраїнських земель вступати в курінь Січових стрільців. Відозву підписали І. Лизанівський, О. Лисенко, Ф. Черник, М. Низкоклон, І. Чмола, Є. Коновалець і Р. Дашкевич [1, 16]. Зазначимо, що віче, організоване найбільш політично активними українцями із Східної Галичини, стало першим публічним заходом, на якому вони розвинули нові ідеологічні засади боротьби за незалежність, суверенітет та соборність України, які з часом були позначені гаслом “Через Київ на Львів!”.

На початку січня 1918 р. Є. Коновальця призначили командувачем Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців. Ще до того, як очолити курінь, Є. Коновалець запросив приєднатися до його розбудови полонених старшин УСС з табору в Дубовці. Ця група військовополонених у складі А. Мельника, Р. Сушка, Д. Герчанівського, В. Кучабського, П. Пасіки та інших прибула до Києва на початку січня 1918 р. і разом з Є. Коновальцем, Ф. Черником, І. Чмолою, Р. Дашкевичом взялися за формування стрілецького куреня [6, 489].

Організовану і боездатну основу куреня склали полонені українці, які працювали в копальнях Криворіжжя. Ініціаторами виступили О. Думин та Є. Скалій, які працювали в копальні Дубова балка і в грудні 1917 р. привезли з Києва дозвіл на організацію полонених для Армії УНР. Їм вдалось зібрати 263 людини, які 6 січня 1918 р. вісьмома вагонами прибули до Києва [7].

3 січня Є. Коновалець отримав від начальника штабу Київської військової залоги М. Ковенка 1000 карбованців з цікавим формулюванням: “на формування робітничого стрілецького батальйону”. 20 січня на потреби куреня виділили 5000 карбованців з формулюванням “для потреб І Курія Січових Стрільців” [8, 179].

Стан війни між Україною і Росією вимагав проведення реорганізації командної вертикалі, структури куреня Січових стрільців, припинення намагань запровадити військові ради (сотенні і курінну), які могли б призвести до формування саме “робітничого стрілецького батальйону”. Для остаточного

подолання цих тенденцій Є. Коновалець 8 січня 1918 р. скликав курінні збори, адже “витворення дисциплінованої армії для боротьби з навалюю з одного боку і приклад для української армії з другого боку, це ті два гасла, якими керувалися ті, що взяли за організацію стрільцтва” [9, 15].

На цих зборах були присутні особовий склад на чолі з Є. Коновальцем, секретар військових справ М. Порш, командувач Київського військового округу М. Шинкар, делегати Всеукраїнської та Київської Рад Військових депутатів [6, 490]. Основним предметом обговорення стали військові ради. Тверда позиція Є. Коновальця, якого було представлено як командира куреня, і підтримка абсолютної більшості стрільців в умовах погроз, – “що за таке змагання січовими стрільцями “прінципу” – зукраїнізовані демократичні полки обеззброять і розженуть січових стрільців” [10, 31], дали змогу відкинути вимогу створення військових рад.

З цього приводу в газеті Головної ради “Січовий Стрільць” було зафіксовано, що “резолуція про вибір сотенних і курінної рад зібрала ледве понад тридцять голосів, а весь курінь одногосно висказав своє довіря отаманові та старшинам... . Так перша навала большевизму на курінь вповні потерпіла невдачу” [9, 15]. Після зборів всім січовикам запропонували підписати заяви, в яких вони мали визначитись: чи погодяться воювати проти Австрії, якщо буде такий наказ, а також беззастережно виконувати розпорядження командирів. Більше ніж 80 стрільців відмовилось підписувати ці документи, через що були змушені покинути курінь. Новосформована рада куреня перейменувала Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців на І курінь Січових стрільців, вважаючи, що “Січове стрільцтво повинно стати військом всієї України, доступним для синів усіх українських земель. Його ж метою об’єднати всі українські землі ...”, а при можливості розпочати формувати нові курені [11, 50–51].

Певних змін зазнали політичні засади боротьби. У зв’язку з цим не можна обійти увагою чергове віче, яке було організовано 7 січня 1918 р. керівником Головної Ради І. Лизанівським, до якої входив і Є. Коновалець. Віче відбулось у залі засідання Центральної Ради, а відвідало його більше 2 тис. чоловік. Цього разу приводом стало розгортання війни між більшовицькою Росією і УНР. Саме виступ

І. Лизанівського, в якому було дотримано заяв, проголошених ще 12 листопада 1917 р., доповнює основні засади гасла “Через Київ на Львів!” словами: “... австро-угорські українці, незважаючи на те, що вони є громадянами іншої держави, а не Української Республіки, повинні стати в оборону цієї Республіки, бо, по-перше, вони належать до того самого українського народу, який тепер спромігся після віків неволі створити власну державу, а по-друге, тільки українська держава стане в оборону галицької частини українського народу” [12].

У резолюції віча ухвалено: “... всі здатні носити зброю австро-угорські українці, незалежно від того чи вони є втікачі, чи виселенці, чи бранці, а також незалежно від того, які громадські посади вони займають, повинні не гаючи ні одного дня, записатися в полк “січових стрільців” для боротьби з всіма тими які відважаться зробити замах на самостійну Українську Народну Республіку” [12].

Після поразки української національної революції 1917–1921 рр. Є. Коновалець про ставлення до керівництва УНР писав: “Найбільше попеклись ми на нашій вірі у провідників тодішнього українського революційного руху”. Втім безпосередньо в ті дні: “Вони користувались у наших очах недосяжним авторитетом. І хоч як болоче відчували ми їхню нехіть до нашої ідеї, самостійної та незалежної Української Держави, а проте ми не зневірювались у них” [13, 7].

Після Першої більшовицько-української війни Є. Коновалець отримав посаду полковника, а курінь було реорганізовано в І полк Січових стрільців, який став гвардією Армії УНР. Успіхи в розбудові стрілецького полку забезпечили Є. Коновальцю лідруючі позиції в середовищі західноукраїнської громади Києва. Навесні 1918 р. вона була представлена Галицько-Буковинським комітетом допомоги жертвам війни, Головною радою галицьких, буковинських та угорських українців та І полком Січових стрільців, який представляла Стрілецька рада. Пресовим органом громади була газета “Наша думка”.

Ліквідація Центральної Ради 29-30 квітня 1918 р. і встановлення влади гетьмана П. Скоропадського поставили Є. Коновальця та його оточення перед вибором подальшої діяльності. Особливо з огляду на те, що П. Скоропадський під час розмови з Є. Коновальцем увечері 29 квітня запропонував

йому разом зі всією формацією прийняти присягу на вірність і продовжити службу в армії Української держави. Зібрана з цього приводу Рада старшин прийняла рішення роззброїти та розформувати полк. Це рішення для Є. Коновальця та його оточення було тимчасовим і одночасно дало змогу: остаточно підтвердити відданість Центральній Раді та особливо її лідерам; не допустити початку збройних сутичок у межах Києва між стрілецькими підрозділами та переважаючими німецькими частинами; витримати паузу в утвердженні нової влади та опозиції і паралельно на дистанції пристосуватись до змін у державотворчому процесі, заявляючи, що “до Австрії нема чого вертати, бо наша судьба кується тут, в Україні” [15].

Посилаючись на слова Є. Коновальця, зазначимо, що в процесі пошуку морального та політичного компромісу для відновлення стрілецького формування як окремої військової одиниці не ставилось питання зради чи реваншу, а навпаки “Ми все підкреслювали, що нам залежить на продовжуванні державности й готові підтримати Гетьмана, коли буде цю державність боронити” [13, 12].

Перші консультації щодо відновлення стрілецької формації розпочались вже в першій декаді травня 1918 р. Йдеться про Д. Донцова, який у той час належав до проукраїнського оточення П. Скоропадського та намагався схилити стрілецьких старшин на бік гетьмана. На прохання Д. Донцова Є. Коновалець організував зустріч із старшинами. За словами Р. Дашкевича: “Зібралось біля 30 старшин. Д-р Донцов говорив довго, що Скоропадський є гетьманом, визнаним німцями. Це доконаний факт, проти якого нічого не можна зробити, тож Стрільці повинні із цим погодитися і затримати полк СС. Далі заявив, що гетьман ставиться прихильно до СС, цінить їх бойові заслуги у боях у Києві і поза Києвом. Нарада не довела нічого. Старшини і далі стояли на становищі, що гет. Скоропадський оточився вже москалями і при помочі німецького війська усунув українську владу УНР, тому СС можуть не перейти на службу” [16, 55]. У цей час була спроба втягнути Є. Коновальця до реалізації сценарію силової заміни гетьмана П. Скоропадського на архикнязя В. Габсбурга, розробленого в середовищі одеських есдеків та есерів, з якими під час перебування УСС в Одесі познайомились Н. Гірняк та О. Назарук

[17, 150]. Діючи без жодного погодження з командою УСС, вони виступили посередниками в переговорах з Є. Коновальцем, до яких, за згодою останнього, долучились А. Мельник і В. Дідушок. Після чого, як свідчить Н. Гірняк, "... СС заявили проти концепції одеситів і справа впала". 6 червня 1918 р. у резолюції старшин Коша УСС дії Н. Гірняка і О. Назарука було засуджено як такі, що не відповідають стрілецьким настроям і є небезпечні для Української Держави [18, арк. 137].

Розбіжність поглядів у середовищі стрілецької старшини почала надавати стрілецькій справі політичного забарвлення. У зв'язку з цим 22 травня 1918 р. у Києві відбулось засідання Головної ради, де на порядок денний було винесено питання становища галицьких українців на території Української держави і справу полку Січових стрільців. "Щодо першої точки, – повідомляла "Наша думка", – то після дискусії вирішено, що галицькі українці, котрим інтереси Української Держави близькі і які вимагають, щоб всі стали до праці около будови нашої державности, – оскільки обставини корисно уложаться, віддадуть всі свої сили для рідної держави. Відносно розв'язання полку Січових Стрільців рішено, що в нинішніх обставинах неможливо відновляти його існування, але в відповідній хвилі покликати і стрільців до праці і участі в організованню української армії" [19].

Заслуговує на увагу те, що на засіданні І. Лизанівський заявив про складання з себе повноваження голови ради. Тимчасовим головою було призначено Є. Коновальця, а 27 травня на черговому засіданні Головної ради його обрали постійним головою та сформували нову президію, яку перед тим розширили з трьох до п'яти членів. У своєму виступі Є. Коновалець відзначив: "... що становище, яке витворилося зараз може в великій мірі вплинути на положення закордонних українців, а через те старання Ради повинно бути дбання, щоби як з одної сторони забезпечити наші інтереси так з другої дбати про це, щоби ніхто із закордонних українців не робив на власну руку ніяких виступів, що тільки могло би утруднювати наше положення" [19]. Мабуть, Є. Коновалець мав на увазі те, про що лікар стрілецького полку К. Воевідка 30 травня в листі до дружини писав, що на вимогу уряду Австро-Угорщини гостро стояло питання

виселення колишніх есесів та підданих імперії українців з Наддніпрянщини [18, арк. 111]. Таким чином, Є. Коновалець, якому 14 червня виповнилось 27 років, на кінець травня 1918 р. став одноосібним лідером організованої західно-української громади Києва.

11 липня 1918 р. Є. Коновалець звернувся до Д. Донцова, щоб той посприяв в організації зустрічі з гетьманом у справі відновлення формування Січових стрільців, попередньо подавши відповідне звернення прем'єр-міністру Ф. Лизогубу [3, 205; 20, 36]. 25 липня відбулася ще одна зустріч з Д. Донцовим, на якій, крім Є. Коновальця, були присутні Р. Сушко та Ю. Чайківський, які представляли стрільців 2 Запорізького полку.

Чергова зустріч, за словами Д. Донцова, відбулась з Ю. Чайківським 27 липня, який повідомив, що гетьман погодився зустрітись з представниками стрілецької команди, і тому обговорювали, “як мають там триматися”. Очікувана зустріч із гетьманом відбулась 29 липня, про яку 30 липня Д. Донцов писав: “... був у мене Чайківський. Сказав, що гетьман прийняв їх добре, обіцяв зробити до трьох днів все”. Через день Д. Донцов знов зустрівся з Ю. Чайківським та Р. Сушком, які доводили, що тепер перепоною є Міністерство військових справ, і тому “просили щось зробити, щоб рішення прискорити” [20, 45, 47, 48, 50]. Крім того, Є. Коновалець повідомляє, що паралельно проводились переговори і з німецьким командуванням [13, 12].

Вважається, що 23 серпня гетьман таки видав наказ про формування стрілецької військової частини під назвою “Окремий загін Січових Стрільців” [11, 129; 20]. 31 серпня П. Скоропадський офіційно прийняв стрілецьку делегацію у складі Є. Коновальця, А. Мельника, В. Кучабського та М. Матчака. Як подає газета “Нова рада” в рубриці “Хроніка”: “Пан гетьман підкреслив, що він дуже уважно ставиться до долі українців галичан в Україні і що він приложить всіх своїх старань, щоб усі галичани змогли і надалі лишись тут в Україні, де їхні сили і здібності так потрібні і їхнє співробітництво при державному будівництві так цінне” [22]. Місцем розташування Окремого загону Січових стрільців запропонували на вибір Яготин або Білу Церкву. Після певних консультацій було обрано Білу Церкву, хоча стрільці мали надію, що їм дозволять повернутись у Київ.

П. Скоропадський не приховував, що видаючи наказ, "... дещо побоювався їх за їх схильності, але, з іншої сторони, їх обіцянки і, саме головне, наказ формувати не в Києві, а в Білій Церкві давав мені впевненість, що нічого небезпечного цей елемент для існуючого уряду зробити не зможе ..." [21, 270]. Відмову формувати загін у Києві Є. Коновалець розцінив як недовіру [13, 14].

Все ж таки на початку вересня 1918 р. у Києві вдалося відкрити штаб, який став мобілізаційним центром, проводячи реєстрацію та відправку здебільшого колишніх стрільців до Білої Церкви [11, 129]. Штаб розташувався в приміщенні редакції газети "Наша думка" і перебував тут до завершення ремонтних робіт у Білій Церкві [23].

6 вересня 1918 р. у штабі Окремого загону Січових стрільців у Києві було арештовано більше 30 стрільців і закрито газету "Наша думка" [20, 60, 65; 23]. Арештували й Є. Коновальця, якому, зі спогадів стрільця В. Мартинця, вдалося втекти з німецької комендатури [24, 23]. Це підтверджує те, що того самого дня Є. Коновалець вже мав розмову з директором пресового бюро при Міністерстві внутрішніх справ Д. Донцовим [20, 65].

10 вересня 1918 р. в щоденній львівській газеті "Діло" з приводу цих арештів було написано: "Арештування перевела німецька варта. Говорять, що в сім арешті є руки українського правительства, а саме тої части яка веде русофільську політику і не хоче допустити щоби при гетьмані zorganizувались УСС" [23].

За умов відсутності будь-якої прямої джерельної та історіографічної інформації складно вести мову про хоч якісь взаємини Є. Коновальця з опозиційними громадсько-політичними силами впродовж травня-липня 1918 р.

З утворенням Українського Національного Союзу політична активність Є. Коновальця та його оточення стає більш помітною. Адже за його словами: "Віднова організації Січових стрільців сталась за порозумінням і згодою з Українським Національним Союзом і мала своєю основою думку, що при тому складі військового елемента, який творився біля гетьманського уряду, необхідно мати й наскрізь українські, національно свідомі й боєво вишколені військові частини" [13, 12]. Крім того, чільне місце в УНС посіла Головна рада, яку після Є. Коновальця очолив Д. Левицький [25].

З кінця вересня 1918 р. голова УНС В. Винниченко та один із засновників М. Шаповал, акцентуючи увагу на невирішених гетьманським урядом соціальних та національних питаннях, почали схиляти Є. Коновальця до антигетьманського повстання. Є. Коновалець категорично не відкинув їх пропозиції і в процесі формування Окремого загону Січових стрільців поступово почав налагоджувати контакти з повстанськими силами. Впродовж жовтня значковий Кушнірук встановив зв'язки з отаманами ряду повстанських загонів на Київщині, а в першій половині листопада сотник О. Думін – на Катеринославщині [26]. При цьому в стрілецькому середовищі повстання розглядалось не з точки зору боротьби за владу, а захисту державного суверенітету та незалежності Української держави [13, 12].

Увечері 29 жовтня командування загону в Білій Церкві отримало телефонограму від УНС про заплановану на 30 жовтня нараду в Києві. За відсутності Є. Коновальця до Києва поїхали начальник штабу полковник А. Мельник і командувач кулеметної сотні Ф. Черник. Участь у нараді взяли М. Шаповал, В. Винниченко, генерал О. Осецький, начальник оперативного відділу Генерального штабу полковник В. Тютюнник, А. Мельник та Ф. Черник. Учасники дійшли висновку, що кістяк збройних сил, на які вони могли б розраховувати, становить приблизно 12 тисяч багнетів, а підготовкою повстання має зайнятись Оперативний штаб під командуванням О. Осецького [27, 229].

У той же день увечері в Білій Церкві відбулось засідання Стрілецької ради за участі А. Мельника, Ф. Черника, Р. Сушка, М. Матчака, І. Чмоли і В. Кучабського. А. Мельник повідомив, що УНС вирішив розпочати повстання проти П. Скоропадського, а основною рушійною силою має бути Окремий загін Січових стрільців. “Для Стрілецької Ради, – за словами В. Кучабського, – все це було зрозуміле, що навіть ніхто не піднімав питання про можливість успіху повстання ...” [11, 140].

Стосовно галицьких військово-політичних сил, то вони не підтримували відносин із Стрілецькою радою. Не ставилось з їхнього боку і питання залучення стрілецького загону до повстання у Львові. Зокрема, член української національно-демократичної партії В. Панейко, перебуваючи в кінці жовтня у Києві, запрошував до Галичини тільки

офіцерів армії Української держави [28]. Втім командування загону не було позбавлене інформації про стан української справи в Східній Галичині. І. Чмола, який був членом Стрілецької ради, перебуваючи у Львові, взяв участь у засіданні військового комітету, на якому розглядався силовий сценарій становлення української влади. Взявши слово, зазначив: “Україна може вам дати до 2 тисяч крісів, дещо муніцій і харчів скільки хочете; однак ані одної боездатної частини ...”. Автор спогадів сотник І. Гладкий пише, що це дуже всіх здивувало і ніхто з присутніх тоді не міг це зрозуміти [29].

Попри відсутність прямих контактів Головна та Стрілецька ради вже через декілька днів після листопадового зриву створили галицький бойовий комітет. 6 листопада Головна рада видала звернення “До синів України!” за підписом Д. Левицького, Г. Давида, П. Волосенка та Є. Коновальця, яке започаткувало добровільну мобілізацію для участі в захисті державотворчих процесів на західноукраїнських землях. Мобілізаційним центром став Михайлівський монастир у Києві, а стрілецьке командування зобов’язане було формувати та переправляти загони до Східної Галичини [30].

Натомість тільки ввечері 4 листопада у Львові в Народному домі було прийнято рішення відправити до Києва по військову допомогу делегацію в складі О. Назарука і В. Шухевича, які виїхали зранку 5 листопада [31]. У Київ вони прибули 6 листопада близько 17 год. Прибувши до Києва, делегати відразу направились на прийом до гетьмана. На цей час у гетьмана була запланована зустріч з галицьким представництвом Києва, за представників якої видали себе О. Назарук та В. Шухевич. У прийомній вони застали Є. Коновальця і разом пішли на розмову до гетьмана. Вислухавши О. Назарука, П. Скоропадський відповів, що хоч він і не у війні з Польщею, але військову допомогу обережно надасть [32, арк. 2–3]. У результаті було вирішено направити Окремий загін Січових стрільців до Львова. Однак мова не йшла про офіційну передислокацію, а лише до українсько-австрійського кордону, де січовики мали б “дезертирувати” і самостійно направитись до Львова.

Після зустрічі з гетьманом Є. Коновалець, О. Назарук та В. Шухевич вирушили до Українського клубу, де перебували лідери УНС. Тут відбулась зустріч із В. Винниченком,

на якій галицькі делегати поінформували про події у Львові та розмову з гетьманом. В. Винниченко відреагував негативно, й Є. Коновалець запропонував О. Назаруку поїхати до Білої Церкви та отримати остаточне рішення від Стрілецької ради [32, арк. 4].

6 листопада ввечері в Білій Церкві було скликано Стрілецьку раду в складі Є. Коновальця, А. Мельника, Ф. Черника, Р. Сушка, М. Матчака, І. Чмоли, В. Кучабського, М. Загаєвича, М. Бісика, О. Думіна і Ю. Чайківського. Першим, кому надали слово, був О. Назарук, який, зі слів В. Кучабського, розповівши про військово-політичну ситуацію у Львові, домовленості з гетьманом і розмову з В. Винниченком, емоційно наголосив: “Батьки й матері вас проклянуть, якщо не підете на Львів”. Завершив виступ словами: “...справившись при допомозі Січових Стрільців із львівськими поляками, галичани цілком певно вирушать тоді проти ... Росії, щоби знищивши її – побудувати українську державу”. Наступним виступив Ф. Черник. У своїй промові зазначив: “Нема сумніву, що загін Січових Стрільців здобув би Львів... Виступ проти Гетьманщини в ім'я української державної ідеї вже неминучий. По всій імовірності Січовому Стрілецтву доведеться полягти в цій боротьбі, але його смерть повинна стати історичною демонстрацією, що вже ніколи Україна не об'єднається добровільно з Московщиною. На випадок, хоч він неймовірний, успіху протигетьманського повстання, Україна завше зможе ще проголосити війну Польщі, бо центром української державності є Київ, а не Львів”. Після обговорення цього питання Стрілецька рада розійшлась. Зібравшись наступного дня, рада майже одноголосно не підтримала переведення загону до Львова [11, 147–149].

О. Назарук пише, що був хворий на ангіну, яка його так виснажила, що після свого виступу заснув на кріслі. Далі О. Назарук продовжує: “Довго я спав – бо аж мабуть до 14 листопада... А 14 листопада я встав і пішов до старшинської столової. Там, довідався, що Стрілецька Рада... вирішила не посилати ніякої підмоги на Львів, бо Київ важніший. Наказ від гетьмана прийшов, але прийшов і другий, яким відкликано перший”. 16 листопада О. Назарук, після того як 14 листопада написав “повстанчу відозву” та провів переговори з німецькою заголю Білої Церкви, у

розмові з Є. Коновальцем заявив, що їде до Львова. На що останній відповів: “Переповість там все Шухевич, а ви мусите остати. Директорія немає одного – товмача. А переговори треба буде вести нераз”. О. Назарук таки залишився в Білій Церкві і був включений до Стрілецької ради [32, арк. 5–8].

16 листопада загін Січових стрільців розпочав з Білої Церкви антигетьманське повстання, яке завершилось 14 грудня входженням частин Осадного корпусу Січових стрільців під командуванням Є. Коновальця в Київ і встановленням влади Директорії.

Висновки. Отже, приїзд улітку 1917 р. до Києва, на хвилі розгортання Української національної революції 26-річного військовополоненого австро-угорської армії Є. Коновальця позначився згуртуванням західноукраїнської громади навколо утворення та розбудови військової формації Січових стрільців і активної політичної участі в утвердженні засад української державності. За короткий період часу це дало змогу Є. Коновальцю стати впливовою та самодостатньою особою у військово-політичному просторі України.

1. *Довбня В.* Січові Стрільці київського формування у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. / В. Довбня [за ред. П.П. Михайленко]. – К., 2002. – 218 с.
2. *Ковальчук М.* На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. / М. Ковальчук. – К., 2010. – 288 с.
3. *Герчанівський Д.* З Євгеном Коновальцем за державну незалежність України (1917–1919 рр.) / Д. Герчанівський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 182.
4. Народна воля. – 1917. – 14 листопада.
5. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 1.: Доба Центральної Ради. – 458 с.
6. *Гелей С.* Василь Кучабський. Наукова спадщина. Сторінки життя / С. Гелей, Ю. Кучабський. – Львів, 1998. – 744 с.
7. *Думин О.* Мій пам'ятник 1917–1918 рр. при Січових Стрільцях / О. Думин // Стрілецька думка. – 1919. – 22 жовтня; *Крезуб А.* Початок галицького куреня січових стрільців / А. Крезуб // Історичний Календар-альманах Червоної Калини на 1925 рік. – Львів, 1924. – С. 59–60.
8. *Лободаєв В.* Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. / В. Лободаєв. – К., 2010. – С. 672.
9. Січовий Стрілець. – 1918. – № 1. – С. 13–14.

10. *Дмитрів Б.* Федь Черник у роковини бою під Мотовилівкою / Б. Дмитрів. – Львів, 1928. – 47 с.
11. *Кучабський В.* Від первопочинів до Проскурівської операції / В. Кучабський // Корпус Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967. – Чикаго, 1969. – С. 1–254.
12. Діло. – 1918. – 2 лютого; Народна воля. – 1918. – 9 (22) січня.
13. *Коновалець С.* Причинки до історії української революції / С. Коновалець. – Львів, 2002. – 64 с.
14. Наша думка. – 1918. – 11 березня.
15. *Курах М.* Перша батарея Січових Стрільців / М. Курах // Вісті. – 1959. – Червень. – Ч. 94. – С. 167.
16. *Дашкевич Р.* Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті Київські ворота / Р. Дашкевич. – Нью-Йорк, 1965. – 206 с.
17. *Турченко Г.* Південна Україна на зламі епох (1914–1922) / Г. Турченко. – Запоріжжя, 2005. – 324 с.
18. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 353, оп. 1, спр. 7, арк. 137.
19. Наша думка. – 1918. – 3 червня.
20. *Донцов Д.* Рік 1918. Київ / Д. Донцов. – Торонто, 1954. – 128 с.
21. *Скоропадський П.* Спогади / П. Скоропадський. – Київ, Філадельфія, 1995. – 493 с.
22. Нова Рада. – 1918. – 4 вересня.
23. Діло. – 1918. – 10 вересня.
24. *Мартинець В.* Українське підпілля від УВО до ОУН / В. Мартинець. – Вінніпег, 1949. – 424 с.
25. *Левицький Д.* Січові стрільці і оборона Львова / Д. Левицький // Діло. – 1924. – 27 квітня.
26. *Крезуб А.* Повстання проти гетьмана Скоропадського і січові стрільці / А. Крезуб // Літературно-науковий вісник – Львів, 1928. – Т. 97. – Кн. 12. – С. 309.
27. *Яневський Д.* Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К., 2003. – 767 с.
28. *Павлишин О.* Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект / О. Павлишин // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вып. 37. – Ч. 1. – С. 328.
29. Український скиталець. – 1920. – 1 листопада.
30. Нова Рада. – 1918. – 6 листопада.
31. Український прапор. – 1919. – 19 грудня.
32. Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), ф. 72, оп. 1, д. 98.

Надійшла до редколегії 24.10.2011 р.

Рецензент: *А.І. Нагірняк*, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та етнокомунікацій, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів.

Хома І.Я.

**ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ Е. КОНОВАЛЬЦА
(ноябрь 1917 – ноябрь 1918 гг.)**

Исследуется военно-политическая деятельность Е. Коновальца как командира Сечевых стрелцов, а также лидера западноукраинского населения Киева в период Центральной Рады и Гетьманата. На базе разных источников и исторической литературы акцентируется внимание на архивных документах, которые впервые вводятся в историографию.

Ключевые слова: Е. Коновалец, Сечевые стрелцы.

Khoma I.

POLITICAL-MILITARY ACTIVITY OF E. KONOVALETS (NOVEMBER 1917 – NOVEMBER 1918)

At the article describes the military-political activity of E. Konovalets as commander of Sitchovi Strilci formation and the leader of the West-Ukrainian community in Kyiv during the Central Rada and Hetmanate. Based on different kinds of sources and historical literature, the emphasis on little-known facts, some of which are first introduced into historiography.

Key words: Sitchovi Striltsi, E. Konovalec.